

SPOMINI NA MLADOSTNO »ENTOMOLOGIZIRANJE« V LJUBLJANI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN V LETIH NEPOSREDNO PO NJEJ (1941-1953)

BOŠTJAN KIAUTA

UVOD

Pričujoči zapis je nastal po spominu in na ljubeznivo vzpodbudo Matjaža Bedjaniča, urednika biltena *Erjavecja*. Čeprav se številnih dogodkov, okoliščin in podrobnosti zelo živo spominjam, sem pri datiranju nekaterih negotov. Upam, da kakih bistvenih napak nisem zgrešil.

Omenjenih kačjih pastirjev in drugih žuželk nimam več. Izjema je samec modrega bleščavca *Calopteryx virgo* z Zbiljskega jezera, od 2. oktobra nečitljivega leta (195?). Ohranjen pa je kabinet skrbno prepariranih in etiketiranih metuljev, ki stoji danes v moji študijski sobi na Murnikovi 5 v Ljubljani.

Zaradi boljšega razumevanja moje »strokovne poti« in okoliščin v katerih se mi je v zgodnjih mladostnih letih odvijala, omenjam tudi otroško zanimanje za zbiranje kamnov in specifične razmere, ki sem jih doživljal v Ljubljani med drugo svetovno vojno. Vsaj do leta 1943 pa se me vojna ni dosti dotaknila, moj svet je bil majhen in živel sem v zavetju družine.

Ljubljana je bila takrat majhno mesto, avstrijskega videza in srednjeevropskega duha. V centru je prevladovala po-potresna arhitektura iz prehoda 19. v 20. stoletje. Meje mestne občine se neprenehoma spreminjajo, v času mojega otroštva pa je moglo imeti mesto kvečjemu kakih 70.000 prebivalcev, prej manj. Med njimi je bilo nekaj starih avstro-ogrskih »Avstrijcev«, ki so vsi govorili tudi lepo slovenščino in prav malo ruskih emigrantov iz časa Oktobrske revolucije. Le-ti so se držali bolj zase in slovensko niso znali. Njih pogovorni jezik je bila v glavnem francoščina. Na Univerzi je bilo nekaj tujih profesorjev in jezikovnih lektorjev. Balkanski živelj se je začel sistematično priseljevati šele nekaj let po drugi svetovni vojni. Na cesti je splošno prevladovala ljubljansščina, ki je v »spodobni družbi« veljala za neolikano in je bila nje raba v šoli seveda prepovedana.

Kot otrok sem pohajal po okolici s starši peš, kasneje tudi s tramvajem in vlakom. Osebnih avtomobilov takrat v Ljubljani skoraj ni bilo, tovornjaki so bili zelo redki. Nekje pod Nebotičnikom je stal en sam taksi, sicer pa nekaj klasičnih »dunajskih« kočij s črno oblečenimi »fjakarji« v cilindrih: pred kolodvorom, na Miklošičevi cesti nasproti frančiškanske cerkve in v bližini Nebotičnika. Tramvaj je bilo edino sredstvo javnega prevoza, konjske vprege pa so predstavljale domala edino sredstvo tovornega in podobnega prometa. Nekatere službe, kot npr. žagarji drv, prevozniki zelenjave in lajnarji so uporabljali manjše vozove z mulami.

Kolesarjev je bilo malo, v mojem razredu je posedoval (mladinsko) kolo en sam sošolec. Manjše tovore so prevažali na samotežnih vozičkih (npr. branjevke na trg) ali redko s tricikli.

Za pomoč pri prenašanju težjih predmetov, potniške prtljage in pri selitvah so se meščani obračali na »postreščke«, ki so imeli zbirna mesta nasproti Glavne pošte in na kolodvoru. Nosili so sive uniforme in čepice z rdečim trakom in svojo registracijsko številko. Povsod po središču mesta so posedali poklicni čistilci čevljev, ki so očistili (nesezute) čevlje v nekaj minutah do neverjetnega leska. Strokovno očiščeni čevlji so ostali nekaj časa odporni proti vlagi, prahu in blatu, zato sem si jih moral dati kot otrok dostikrat po »terenskem delu« očitati – na stroške matere.

V vlogi paznikov Mestne vrtnarije je varovalo Tivoli nekaj upokojencev, ki so nosili razpoznavne čepice, sicer pa kake službene uniforme niso imeli. Ob prekršku so starše prijazno opozarjali, otroke pa tudi strogo okarali. Globili niso, klub temu pa smo se jih bali in se jim izogibali. Poznali smo vse. Hoja po travi, posebno pred košnjo in sploh hoja izven poti je bila prepovedana – razen jeseni, ko je bilo dovoljeno pobirati kostanj, ki so ga gospodinje kuhale kot nadomestek za milo, ki je bilo v trgovinah redko na voljo, le v manjših količinah in izključno z živilskimi kartami. Hoja z metuljnico je pri paznikih vzbujala pozornost in sum grozečega prestopka. Razen z otroškim kolesom je bilo kolesarjenje in kakršenkoli vozni promet po Tivoliju prepovedan, z izjemo po Lattermannovem drevoredu, navzgor do Sankališča in Tivolskega gradu, oziroma Švicarije. Za svoje potrebe pa je imela Mestna vrtnarija manjši voz z dvema osličkoma, ki je posebno ob košnji vozil kjerkoli po Tivoliju. Po Tivolskem ribniku so čolnarili in se pozimi drsali, ribarjenje je bilo prepovedano, pazniki pa niso nasprotovali ulovu kakšnega pezdinka, somčka, školjke ali kake druge manjše živali za akvarij. Vegetacije na bregovih ribnika je bilo malo in dostop do vode je bil mogoč kjerkoli. Verjetno zaradi čolnarjenja je bila vodna gladina odprta, brez kakršnekoli plavajoče vegetacije. Pred izgradnjo Otroškega igrišča (1943?) je vzhodno od ribnika ležal vlažen travnik.

Popolnoma prosto je bilo hoditi in loviti žuželke kjerkoli po tivolskih gozdovih, Rožniku, Šišenskem hribu, Gradu in Golovcu. Ljubljana je bila večinoma težko dostopna in razen rib in višjih živali je bilo dovoljeno loviti karkoli. Enako ob Gradaščici, Glinščici in drugih vodotokih, ki so imeli domala naravne struge.

PREDŠOLSKO OBDOBJE IN ČAS MED VOJNO (1941-1945)

Moj oče Milan je izviral iz starodavne furlanske (retoromanske) rodbine Chiautta in je odšel po maturi na kranjski gimnaziji, kjer je bil med njegovimi sošolci tudi kasnejši pravni referent na Referatu za varstvo narave pri Zavodu za spomeniško varstvo, dr. Tone Dremelj, v Ljubljano z namenom, da bi se vpisal na Medicinsko fakulteto. Ker pa od doma ni mogel pričakovati kakršnekoli denarne podpore, si je moral najprej najti službo uradnika pri banki Slaviji. Pri tem je

ugotovil, da študija medicine ni mogoče uskladiti z redno zaposlitvijo. Zato se je odločil za vpis na Biologijo; botanika ga je privlačevala že v gimnaziji. Vodilna profesorja sta bila takrat dr. Fran Jesenko (botanika) in dr. Jovan Hadži (zoologija). Čeprav je končal prvi letnik s prav lepim, morda nadpovprečnim uspehom, pa spričo laboratorijskih vaj in številnih obveznih, predvsem botaničnih ekskurzij, tudi ta študij ni bil uskladjiv s službenimi obveznostmi. Po temeljitih premisleku in nasvetu vodje svojega oddelka pri Slaviji (življenjsko zavarovanje) dr. Mikiške se je končno prepisal na Pravno fakulteto.

SLIKA 1. Moj oče Milan Kiauta, ki mi je v predšolskem in osnovnošolskem obdobju mnogo pomagal z vzrejo, prepariranjem in določanjem žuželk; december 1939. (Foto Holynski, Ljubljana)

Stroka ga je sprva manj veselila, red, ki ga je učila in ki je tam splošno vladal pa je zelo odgovarjal njegovemu značaju. Stike z obema profesorjema na Biologiji in z večino tamkajšnjih svojih nekdanih sošudentov je vzdrževal vse življenje in si tudi kot še študent pridobil osebno prijateljstvo profesorja Franca Kidriča, veleuglednega in vodilnega strokovnjaka za zgodovino starejše slovenske književnosti. Svojo ljubezen do narave, gorohodstva, pa tudi do slovenske zgodovine, je prenašal tudi name.

Moja mati Marija (roj. Stupica) je imela po očetu stare slovenske kmetiške korenine, čeprav rojena v veletrgovski in veleposestniški družini svojega časa. Diplomirana romanistka je študirala v Ljubljani in v Parizu in se je veliko ukvarjala s pozno srednjeveško latinščino, zaposlena pa ni bila nikdar. Vse svoje moči je posvečala izključno družini, kot je bilo v njenem času za zakonske žene in matere običajno. Do narave pa je imela posebno intimne odnose in vedela je o živalih in rastlinah marsikaj, česar na Univerzi nismo nikdar slišali. Vedno je šlo pri njej za kombinacijo znanja o in ljubezni do predmeta. S tem je name močno vplivala in bila je vseskozi razumevajoča in tolerantna do prirodnin, ki sem jih nosil domov in se nad dodatnim neredom in delom, ki ji ga je to povzročalo, ni nikdar zmrdovala.

Že kot otroka me je oče učil določanja rastlin po prvi izdaji (1941) *Ključa za določanje cvetnic in praprotnic* dr. Angele Piskernik, metulje, hrošče in druge žuželke pa sva določala po Schwentnerjevih slikanicah, ker česa drugega v zgodnjih 1940-ih na tem področju ni bilo na voljo v ljubljanskih knjigarnah. Prva rastlina, ki sem jo pod očetovim vodstvom »samostojno« določil, je bila *Forsythia*. Ker brati seveda še nisem znal, mi je oče bral tekst ključa, sam pa sem se moral odločiti za pravilno alternativo, potem ko me je oče predhodno poučil o diferencialnih znakih.

Bolj kot rastline pa so me pritegovale žuželke. To je moralo biti okrog leta 1942.

Kot otroka me je mati z dve leti mlajšo sestrico Marijo vsakodnevno vodila v Tivoli. Tam smo pogosto srečevali takrat že davno upokojenega slovenskega literarnega klasika dr. Ivana Preglja, ki je v mlajših letih poučeval na gimnaziji najprej očeta v Kranju, nato pa še mater v Ljubljani. Domala ob vsakem srečanju mi je Pregelj pripovedoval o pajkih in njihovem življenju in med drugim demonstriral, kako se spuščajo po nitki, ki jo sami izločajo. Redkeje pa je kakega pajka tudi z vžigalico (vžigalnikom?) sežgal. Takrat sem bil vsekakor mlajši od petih let, podrobnosti iz njegovih pripovedovanj pa so mi ostale v živem spominu, čeprav pajki niso nikdar privlačevali moje posebne pozornosti. Kaj je imel Pregelj z njimi, mi ni bilo nikdar jasno. Iz njegovih literarnih del ni razbrati ničesar in v svojem memoarnem delu *Moj oče* tudi njegova hčerka dr. Bazilija Pregelj pajkov ne omenja. Morda pa je zasluga pisatelja Preglja, da v pajkih nikdar nisem videl nekaj »grdega« in se jih za razliko od večine otrok nikdar nisem bal.

SLIKA 2. Na vrtu v Rožni dolini, z Marijo Kozamernik, kasnejšo mikrobiologinjo in predstojnico Mikrobiološkega laboratorija bolnišnice na Golniku, 10. maja 1942.

(Foto: Milan Kiauta)

Med vojno je bil moj svet majhen, zapirala ga je žična ograda okrog Ljubljane, neprehodna meja med Italijo in Nemčijo pa je tekla že pri Podutiku in na savskem mostu na Ježici. Prosto naravo mi je predstavljal takrat v glavnem Tivoli, ki mi je pa bil nekako do desetega leta starosti dostopen le v spremstvu staršev, navadno matere.

Prva leta vojne mi niso prinesla večjih pretresljajev in niso motila mojih prirodoslovnih interesov. Kljub uvedbi živiliških in drugih potrošniških kart pomanjkanja nismo trpeli. Dalekovidni oče pa je tudi poskrbel za pravočasno nabavo primerne zaloge neobdelanega tekstila in usnja in zlasti za veliko zalogo šolskih potrebščin, ki nam je bila dobrodošla tudi v prvih povojnih letih. Motile so me predvsem pogoste cestne zapore in sledeča jim preiskovanja stanovanj, ki jih je izvajala

italijanska vojska, ki so pa vsakič prešle brez usodnih posledic za našo družino.

Z nastopom zime 1943/44 in z nemško okupacijo je meni zaznavna vojna zelo občutno zadela tudi Ljubljano. Dotlej razmeroma redki letalski alarmi so postali vsakodnevni in verjetnost bombardiranja stvarna. Šolska oblast je na tak razvoj odgovorila s tem, da je premaknila in skrajšala dnevne ure pouka: začenjal se je zjutraj ob 7h, domov pa smo se vračali že ob 9h, nakar smo takoj odšli z materjo ali tudi obema staršema bodisi v Tivoli ali na vrt v Rožno dolino. Okrog 10h je zatulil prvi alarm in s tem je bila hoja po ulicah prepovedana. Dejanskih zračnih napadov je doživela Ljubljana malo. Spominjam se hudega zračnega obstreljevanja kolodvora, predvsem pa katastrofalnega bombardiranja Tobačne tovarne, Viča in Trnovega, ki je zapustilo strahovito razdejanje in dosti civilnih žrtev, tudi med mojimi znanci. Dedek, ki je stanoval na Tržaški cesti, je le za las ušel smrti. Dvignjen prah je zakril sonce in požari so divjali vse naokoli. Bombardiranje sem preživel v zaklonišču gostilne Pri Katrci, v Rožni dolini, blizu našega vrta. To je zelo razrvalo moje živce. Kadar smo bili doma, sem od takrat dalje ob vsakem alarmu drvel v zaklonišče, z medvedkom Sivčkom. Kadar sem le utegnil, sem pograbil tudi Deržajevo knjigo o

majskih hroščih ter prepariranega in zastekljenega luninega prelca *Actias selene*, ki so mi ga nekoč kupili starši v Bonačevi trgovini. Sivček še živi pri meni in tudi oba entomološka predmeta imam še vedno.

Obe leti nemške okupacije sta bili hudi tudi v materialnem oziru, še hujša pa so bila prva povojna leta: vsak trenutek je zmanjkalo koga od znancev ali sošolcev, z ukinitvijo banke Slavija je ostal oče nekaj časa brez dela in mati je morala delati »čudeže«, da nam je postavila vsak dan na mizo primerno hrano. V Tivoliju so zamenjali stare paznike z miličniki in deloma srbsko govorečimi vojaki, ki so paroma nadzorovali obiskovalce. Vsepovsod, celo na Otroškem igrišču, je ležalo odvrženo orožje in razstrelivo. Preskrbovalne karte so ostale še dolgo v veljavi, ponudba v trgovinah je bila skromna in predmetov, ki sem jih uporabljal pri »entomološkem« delu, seveda ni bilo več dobiti, ali pa so bili tako grobo izdelani (npr. majhni čopiči), da so bili za uporabo nerabni.

Nekako od leta 1941, so bila to leta mojega vedno intenzivnejšega zanimanja za naravo, od leta 1943 dalje pa skoraj izključno za entomologijo: v Tivoliju, na pobočjih Rožnika in Šišenskega hriba in v Rožni dolini. V Tivoliju sta nas navadno spremljali dve materini prijateljici iz njenih študijskih let, romanistki, z njunimi sedmimi otroki. Med njimi je bil Miha Poljanec, kako leto starejši od mene, kasneje agronom in zaslužen markacist planinskih poti za Slovensko planinsko društvo. Z Mihom sva se vsak dan ure in ure sprehajala po Tivoliju in bližnjem gozdu, lovila žuželke na koprnem in v vodi, iskala gnezda čmrcljev in drugo.

V istem času so me zelo pritegovale tudi kamenine. V ograjeni Ljubljani v naravi seveda ni bilo najti dosti drugega kot razne oblike grōdenskih peščenjakov, kak kresilnik in kak zanimivejši kamen tu in tam med cestnim gruščem. Poznal sem tudi konglomerat, s katerim so bile obrobline stezice na vrtu. Babica Irma Stupica pa se je dogovorila pri kamnoseštvi Kunovar na Žalah (takrat Sv. Križ), da sem smel po mili volji iskati kamne med njihovimi kamnoseškimi odpadki, kadarkoli smo šli na pokopališče. Tam sem obogatil zbirko z raznimi okrasnimi kamni, kot so podpeški apnenec, dolomit in tuf, z raznimi tujimi marmorji in s številnimi magmatskimi kameninami: porfir, bazalt, granit, tonalit. V šoli pa sem primenjal od dveh sošolcev kose železovega kršča, limonita, galenita, cinobra, barita, »kameno strelco«, ki se je kasneje izkazala za navaden kalcitni kristal, in še kaj. V zameno sem dajal majhne barvaste žarnice, kot so se uporabljale pri razsvetljavi božičnih jasluc in sem jih kupoval v neki trgovini v Kolizeju – z »žepnino«, ki sem jo zaslužil doma z brisanjem posode. Kamne mi je večinoma določal dosti starejši bratranec Zvone Bahar, takrat že študent kemije. Imel pa sem tudi Žurgovo knjigo *Iz življenja kamnov* (1935). Dobro se spominjam, kako so me fascinirale apnenčaste skale in savski prodniki, ko me je oče leta 1945 prvič preko Tacna peljal na Šmarno goro. Nekako s končano osnovno šolo se mi je zanimanje za »mineralogijo« precej ohladilo. Ostala pa je »entomologija«.

Nekako od četrtega leta starosti (1941) sem se zanimal predvsem za metulje, nekaj tudi za hrošče, kačje pastirje in kobilice. Zbirke nisem delal, ker nisem vedel (in tudi ne razmišljal), kako živali usmrtiti in preparirati, čeprav sem zbirke žuželk

seveda poznal iz Prirodoslovnega (takrat še Narodnega) muzeja. Lovil sem z metuljnico, kot so jih prodajali v nekaterih ljubljanskih trgovinah z igračami. Z očetom sva jih približno določala po obeh tozadevnih Schwentnerjevih slikanicah. Nekatero metulje sva z očetom tudi vzgajala iz priložnostno najdenih gosenic, tako kapusovega belina *Pieris brassicae*, malega koprivarja *Aglais urticae*, dnevnega pavlinčka *Inachis io*, pa celo smrtoglavca *Aceronthia atropos* in velikega nočnega pavlinčka *Saturnia pyri*. Tudi nekaj kačjih pastirjev se je izleglo iz prinese nih ličink (*Coenagrion* sp. *Aeshna* sp., *Libellula depressa*), ki jih sprva nisem spoznal kot ličinke kačjega pastirja, nameščal pa sem jih v velike steklene kozarce, skupaj z nekaj rastlinami iz istega najdišča. Ličink nisem hranil, ker nisem vedel, kaj jedo. Veliki nočni pavlinček je bil presenečenje. Veliko gosenico sem našel nekje na sadnem drevju. Kmalu se je zabubila in zapredla v kokon, ki je ostal mesece in vso zimo nespremenjen – potem pa se je nenadoma pojavil metulj. Za presenečenje je poskrbel tudi smrtoglavec, katerega odraslo gosenico sem našel v krompirjevem zelenju na njivi. Ko se je zabubila, sem dal bubo v večjo škatlo na omaro. Ob dotiku se je zvijala in cvilila. Doma izležene metulje in kačje pastirje sem spuščal na prostost na vrtu. Metulji so takoj odleteli, nekateri kačji pastirji pa ne in sem jih obešal na listje po grmovju.

V »ENTOMOLOŠKI ŠOLI« PRI STRICU CIRILU AŽMANU (1943-1953)

Moja življenjska »entomološka usmeritev« se je odločila leta 1943, ko se je preselil iz Novega mesta v Ljubljano moj stari stric dr. Ciril Ažman. Bil je naravoslovec klasičnega kova, s korenitim poznavanjem domala celotne slovenske favne in flore, imel je bogato entomološko zbirko in se je pečal tudi s študijem biologije mnogih živali, predvsem žuželk in ptičev. V svoji izjemno bogati strokovni knjižnici je imel domala celotno »sloveniko«, knjige od Scopolija dalje, separate in tudi pretipkane tekste iz revijalnega tiska in seveda nešteto tujih del. Spričo srčne bolezni je bil slabo pokreten in je posedal vse poletne dneve: najprej na našem vrtu v Rožni dolini (kamor je prihajal s kočijo), kasneje pa na frančiškanskem vrtu v Ljubljani. Sprva se je nastanil pri sestri Irmi Stupica v Gajevi ulici, ko pa jo je po »osvoboditvi« oblast deložirala, se je zatekel v frančiškanski samostan. Na vrtu me je stric poučeval o imenih žuželk, ki sem mu jih prinašal, o njihovem življenju, razvoju in o raznih zanimivih posebnostih. Doma pa sva preživljala dneve in dneve ob njegovih knjigah in ob mikroskopu.

Tako vem od strica, da ose niso plenilke, temveč love razne žuželke le nekako do srede poletja, da hranijo z njimi svoje mesojede ličinke. Vsakič, ko prinese osa ličinki hrano, le-ta izloči kapljico neke sladke snovi, ki jo osa posrka. Ko proti koncu poletja ličink ni več, preidejo ose na kakršnokoli sladko hrano rastlinskega izvora. Ko te v naravi zmanjka, živalice pomro zaradi lakote, ne zaradi mraza. Še danes vzdržujeva z ženo na mizi na vrtu skledico z narezanim sadjem, marmelado, medom in podobnim, da do konca sezone, t.j. do njihove starostno pogojene smrti, prehranjujeva stradajoče ose in sršene. Okrog mize jih je vedno vse polno, med seboj se često tudi pretepajo (ne pikajo !) in do danes naju še ni pičila niti ena osa in niti en sršen. Pikajo le v obrambo, kadar so razdraženi zaradi poskusov jih odpoditi.

Moja metuljnica se je seveda kmalu izkazala kot neprimerna in stric mi je podaril zločljiv okvir za »poklicno« entomološko mrežo, izdelek dunajske trdke Wagner & Wenger. Po njegovih navodilih in po sliki v Bučarjevem *Slovenskem metuljarju* mi je mati izdelala mrežo iz belega tula. Tudi mamilnik mi je daroval stric, oče pa mi je kupoval zanj potreben eter ali kloroform v lekarni. Na voljo mi je bilo nekaj razpenjal, ki jih je izdelal moj stari stric Rado (Jakob) Ažman, rezbar in likovni umetnik, oče pa nekaj insektarijev za gojenje gosenic. Aparata za prepariranje gosenic pa nisem imel nikdar.

Od strica Cirila sem prejel, med drugim, tudi štiri velepomembna entomološka dela: sredi 1940-ih Bučarjevega *Slovenskega metuljarja*, kmalu za tem Lampertove *Die Grossschmetterlinge und Raupen Mitteleuropas* in Reitterjevo *Fauna germanica: die Käfer* (1-5), okrog 1952 pa še 2. Izdajo Tümpelovih *Die Geradflügler Mitteleuropas*. S tem sem bil dobro preskrbljen s slovstvom za določanje vrst vseh redov, ki so me takrat zanimali – in še več. O vrstnih imenih metuljev in hroščev in o rodovnih imenih kačjih pastirjev pa me je vseskozi seveda poučeval tudi stric. V kolikor sem imel v osnovni šoli in nižji gimnaziji težave z nemškimi strokovnimi izrazi, so mi priskočili na pomoč oba starša in stric, redkeje tudi babica in teta Marjana Korber.

Nekako od 1943 dalje sem začel graditi tudi zbirko. Pri prepariranju metuljev in kačjih pastirjev mi je pomagal oče. Metuljev sem imel kakih 60(?) vrst, kačjih pastirjev najmanj okrog 20, prej več, iz rodov: *Calopteryx*, »*Agrion*« (t.j. vse Coenagrionidae), *Platynemis*, *Lestes*, »*Gomphus*«, »*Aeschna*«, *Cordulegaster*, »*Cordulia*«, »*Libellula*« in še kaj. Nekatere tudi kot ličinke, v alkoholu.

Posmrtna potemnitev zadka pri številnih vrstah kačjih pastirjev me je seveda razočarala. Po stričevem nasvetu sva poskusila z očetom z vlaganjem v borovi kislini namočene vate v zadek. Izboljšanje je bilo le neznatno. Z acetoniranjem, ki daje odlične rezultate, sem začel šele kaka tri desetletja kasneje.

Za spol osebkov se nisem dosti zanimal in ga tudi nisem znal določiti, razen pri redkih vrstah z zelo opaznim spolnim dimorfizmom, kot npr. pri kačjih pastirjih bleščavcih *Calopteryx* in metulju citrončku (po barvi kril), kapusovem belinu (po vzorcu na krilih), pri modrem ploščcu *Libellula depressa* (po barvi zadka), pri metuljih prelcih (po tipalnicah), pri rogaču (po kleščah) itd. Stric me je poučeval tudi o čebelah. Tako sem vedel, da so veliki čmrliji samice – »kraljice«, manjši pa delavke in samci, med katerimi pa nisem razločeval. Podobno nekatere ose. Samce in samice smo takrat imenovali »mandelce« in »babce«.

Med vojno sem večkrat spremljal babico (»pamo«, Irmo Stupica) k vrtnarju Francu Juvanu v Botanični vrt na Ižanski cesti in v vrtnarijo Herzmansky ob Glinščici v Rožni dolini, kjer je naročala rastline za vrt. V Botaničnem vrtu sem ob neki priliki z neverjetno lahkoto, dejansko bolj slučajno, ujel velikega rjavega kačjega pastirja in ga takoj nesel stricu Cirilu, ki mi je povedal, da gre za »*Aeschna grandis*, enega naših največjih kačjih pastirjev in edino vrsto z rjavimi krili in telesom. Ne spominjam se, da bi to vrsto v tistem času še kdaj videl, vsekakor pa je nisem nikdar več ujel. Kaj sem ujel na Glinščici, ne vem več. Vsekakor pa je

primerkov iz rodu *Calopteryx*, ki sem jih poznal že z Gradašnice in s Špice na Ljubljani, drugod v Rožni dolini in v Tivoliju pa jih nisem nikdar videl.

Sprva sem se v stričevi šoli predvsem zanimal za metulje, ki sem jih lovil po Tivoliju in okolici, sprva le v spremstvu s starši. Nočne vrste sem poznal le kolikor sem jih našel (podnevi) ob svetilkah.

Ko se je stric moral preseliti k Frančiškonom, kjer sem ga obiskoval domala dnevno, se mi je odprl prej popolnoma mi neznan svet frančiškanskega vrta, ki leži sredi mesta, za hišami med Prešernovo (sedaj Čopovo) in Frančiškansko (sedaj Nazorjevo) ulico, krajše stranice pa so omejene s cerkvijo in s poslopji kjer teče pasaža Frančiškanskega (sedaj Mestnega) gledališča. Vrt odprte vode nima in zdi se, da je njegov namen pretežno v preskrbi cerkve s cvetjem. Takrat so bile vse gredice nasajene s cvetjem, obrobline s floksi in vrtnim tobakom, ob zidovih so stale velike posode z neštetiimi cvetočimi oleandri, sredi vrta pa je delalo grmovje španskega bezga nekako senčnico, s klopjo in mizo. Tam sva posedala s stricem ob mraku in opazovala (tudi z daljnogledom) veččce (Sphingidae), katerih je bilo vse polno, vsaj kakih 5 vrst, ki pa jih nisem smel loviti, ker jih je stric sistematično opazoval in si vse dni beležil podatke svetlomera, natančen čas pojavljanja posameznih vrst na cvetju in podrobnosti njihovega obnašanja. Nekoč sva opazila prilet oleandrovega veččca *Daphne nerii*, ki ga je stric takoj v zraku spoznal, pa menda samemu sebi ni verjel, zato je ukazal, da ga ulovim. Ta veččec se je tisto leto pojavljal večkrat. Po stričevem naročilu sem poskušal najti na oleandrih njegove gosonice, pri čemer mi je pomagal tudi dolgoletni frančiškanski cerkovnik Tone – bila pa sva neuspešna.

Ko so se mi v steklenem kozarcu in v večjem akvariju, vliem v enem kosu in ki je menda prej služil kot ohišje akumulatorju, izlevili iz nepoznanih ličink prvi kačji pastirji, sem šele spoznal zvezo med tistovrstno ličinko in kačjim pastirjem. Kasneje me je stric poučil o mnogih podrobnostih, tako kot da krajši transport ličinke prenašajo bolje med mokrim rastlinstvom, brez proste vode v kozarcu, da je treba paziti, ker večje ličinke napadajo in jedo manjše, da je potrebno vzrejati *Calopteryx* v posodah z mahom *Fontinalis*, ker jim sicer manjka potrebnega kisika, da dajejo nekatere vrste ob metamorfozi prednost kamniti podlagi, ki jo je nadomestiti v akvariju s pokonci stoječimi in iz vode molečimi kosi strešne opeke, da se uspešneje lovi nekatere ličinke stoječ v vodi, obrnjen proti bregu in s sitom, ne z vodno mrežo, pa še dosti drugega, kar sem s pridom uporabljal kasneje, ko sem se sistematično usmeril na kačje pastirje.

Moja entomološka šola pri stricu je trajala domala do njegove smrti, 1953. Po smrti sem »podedoval« vse, česar ni mogel vzeti s seboj ob preselitvi k Frančiškonom in je ostalo v hrambi njegove sestre Irme. To je obsegalo vso takrat še navzočo entomološko, biološko in ribiško opremo, akvarij, odličen Reichertov mikroskop s številnimi pomožnimi instrumenti in orodji, mikrotom, zbirko anilinskih barvil, kak poldrugi meter bioloških knjig in (slovenskih) učbenikov. Žal pa je manjkala prva izdaja Erjavčevih *Domačih in tujih živali* (sedaj morda v frančiškanski knjižnici?). Čeprav so izhajali snopiči tega dela pri Mohorjevi družbi v Celovcu v neverjetno visoki nakladi (12-20.000 izvodov), predstavlja

komplet največjo redkost v slovenski zoološki literaturi. Ker Licejska knjižnica Mohorskih knjig ni naročala, manjkajo sedaj posamezni snopiči celo v NUK-u.

Naj omenim na tem mestu, da je stric odkupil po smrti uglednega dolenjskega metuljarja Julija Bučarja (1857-1919) njegovo entomološko opremo in entomološke knjige. Med njimi je bil tudi Bučarjev metuljarski Dnevnik. Tudi tega sem po stricu podedoval, ob odhodu v Holandijo (1962) pa sem ga dal v hrambo dr. Janu Carneluttiju. Ko sem se sredi 1990-ih zanj pozanimal, ga dr. Carnelutti ni več mogel najti. Za pomoč pri iskanju sem kasneje prosil še Carneluttijevo naslednico v Biološkem inštitutu Jovana Hadžija (SAZU), dr. Tatjano Čelik, ki pa doslej tudi ni bila uspešna. Predpostavljam namreč, da bi mogel dnevnik vsebovati tudi kake podatke o kačjih pastirjih in drugih žuželkah.

OBDOBJE ZGODNJEGA PRIJATELJSTVA Z MATJAŽEM GOGALO (1943-1953)

Nič manj kot šola strica Cirila je oblikovalo mojo entomološko dejavnost tudi prijateljstvo in sodelovanje z Matjažem Gogalo, kasneje rednim profesorjem za fiziologijo nevretenčarjev, ravnateljem Prirodoslovnega muzeja Slovenije in članom Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kjer je opravljal nekaj let tudi dolžnosti Glavnega tajnika. Srečala sva se v šolskem letu 1943/44, kot sošolca v prvem razredu osnovne šole »Vadnice« na Resljevi cesti.

»Vadnica« ni bila kaka ekskluzivna šola za otroke »višjih slojev«, kot je po vojni trdila oblast. Služila pa je v pouk slušateljem učiteljsišča, ki je bilo nameščeno v isti zgradbi in je imela zato izjemno usposobljene učitelje, od katerih je bil vsak specializiran za pouk v določenem razredu in so imeli vsaj nekateri domnevno več kot običajno učiteljsko izobrazbo. Večina sošolcev je bila seveda iz središča mesta, njih starši so bili raznoraznih poklicev, nekaj je bilo tudi sinov delavskih družin. Prvo leto nas je poučeval Rudolf Završnik, takrat že nekoliko starejši gospod, ki nas je učil vezane pisave črk in se je zato naš rokopis razlikoval od tistega, ki so ga učili po drugih šolah. Zahteval je tudi, da uporabljamo v peresniku pero z »glavico« tako, da so imele črke enakomerno debelino, medtem, ko so drugod učili črke, v katerih so bile poteze navzdol poudarjene. Strokovnjak za drugi razred je bil Viljem Deržaj, ki je želel, da ga kličemo za »gospoda razrednika«, namesto običajnega »gospoda učitelja«. Z gotovostjo je imel precej višjo izobrazbo od običajnega učiteljsišča, verjetno v smeri tehnike ali fizike. Že v predzadnjem vojnem letu je nenehoma poudarjal dolžnost domovinske ljubezni in ljubezni do materinega jezika, nam narekoval stavke v tem smislu, ki smo jih morali vpisati v šolski dnevnik in opremiti z risbami narodnih vzorcev. Njegov učni program je vključeval tudi dan, posvečen izključno hroščem. Narekovano besedilo o hroščih sem vpisal v šolski dnevnik, z očetom pa sva ga ilustrirala s slikami hroščev, izrezanih iz dvojnika Schwentnerjeve slikanice. Tisti dan sem prinesel v šolo tudi nekaj živih hroščev in gospod razrednike je poznal imena vseh vrst.

S šolskim letom 1946/47 je začela oblast z reorganizacijo šole. Dotedanje učitelje so odpuščali in jih zamenjevali večinoma s partizanskimi učiteljicami, brez

formalne izobrazbe. Njihov naziv je bil »tovarišica«, čeprav smo jih vendar še naprej klicali za »gospe«. V četrtem razredu nas je učila neka Mara Burja. Bila je zelo topla osebnost in nas je obravnavala kot mama svoje otroke. Marsikdo, gotovo pa jaz, smo bili vanjo dobesedno »zaljubljeni«. Na šolski izlet nas je peljala k Sv. Urhu, ki je bil znan po tragičnih vojnih dogodkih in eden od obveznih ciljev šolskih izletov. Seveda sem tam predvsem lovil metulje in druge žuželke, gospa pa se je ljubeznivo delala, kot da ima tudi sama veliko zanimanje zanje. Res je poznala celo nekaj imen, med njimi lastovičarja *Papilio machaon*. Nekaterim pa je dajala druga imena kot sem jih sam poznal, vendar se jih ne spominjam več.

V četrtem razredu smo hodili enkrat na teden v paralelko – k poslušanju pravljič. Tam je poučevala neka (starejša) gospa Bartenev, ki je bila nedosegljiva umetnica v pripovedovanju pravljič. Najbolj so mi ostale v spominu njene *Prigode čebelice Maje*. Bartenjevine živalice so govorile vsaka s svojim glasom in njen način pripovedovanja (prosto, brez knjige) je bil enkraten. Kadarkoli danes prebiram slovensko izdajo Bonselsove knjige, ki je spadala v času nemške okupacije med uradno prepovedano čtivo, še vedno slišim glas gospe Bartenev. S tem je tudi ona krepila mojo ljubezen do žuželk.

Naj se vrnem k Matjažu, s katerim sva prav kmalu odkrila skupno zanimanje za naravo. Sam sem bil takrat star dobrih 6 let, Matjaž pa še šestega leta ni dopolnil. Pritegovali so ga predvsem hrošči, s katerimi se je seznanjal na majhnem vrtu, ki so ga imeli nekje v Šiški, kjer pa sam nisem bil nikdar. Bil pa je tudi akvarist, njegova nekoliko starejša sestra Alenka (imenovana »Lenča«) pa se je bolj zanimala za rastlinstvo, pozneje pa je študirala na konservatoriju klavir in postala ugledna pianistka. Lenča in njeni prijateljici Mira Avsenikova (poznejša biologinja) in neka Živka (katere priimka ne vem več) so naju kasneje z Matjažem večkrat spremljale na »bioloških pohodih«, predvsem po gozdovih okrog Večne poti in drugod.

Spočetka sva bila z Matjažem seveda premlada, da bi mogla hoditi samostojno »na teren«. Po šoli sem ga često spremljal do doma na Šentpetrski (sedaj Trubarjevi) ulici. Bil je še tako majhen, da je moral stopiti na šolsko torbo, da je dosegel do hišnega zvonca. Redno sva se obiskovala, pregledovala zbirko nekaj hroščev, ki jo je že takrat imel, razpravljala o žuželkah in drugih živalih, si ogledovala življenje v njegovem akvariju in prelistavala tistih nekaj knjig, ki so nama bile takrat na voljo.

Pod Matjaževim vplivom in pod vplivom otroške knjige *Rjavček* (= majski hrošč *Melolontha melolontha*) Eda Deržaja, brata najinega učitelja v drugem razredu, sem se tudi sam začel bolj zanimati za hrošče, ki sva jih oba zbirala. Pri prepariranju sva imela težave z iglami. Največ sva uporabljala krojaške igle, ki sem jim sam odstranjeval porcelanaste glavice, Matjaž pa ne! Spominjam se Matjaževega lepega primerka hrošča mlinarja *Polyphylla fullo*, ki sem ga takrat prvič videl, v Matjaževi zbirki pa je bil naboden na krojaško iglo z veliko rumeno glavico, ki me je estetsko zelo motila in sem jo do danes ohranil v spominu.

Proti koncu osnovne šole sva pričela hoditi z Matjažem samostojno na lov v Tivoli in v Rožno dolino, predvsem na veliko mlako na travniku, kjer stoji danes Študentsko naselje. V 1950-ih me je Matjaževa mama povabila na počitnice v

Bohinj, kjer so si počasi gradili počitniško hišico v Ukancu. Tudi Matjaž se nam je nekajkrat pridružil na počitnicah na Viru pri Domžalah, kjer sva entomološko preiskala okolico daleč naokrog.

Po spominu je bila ljubljanska favna v tistem obdobju (1943-1953) dosti drugačna od današnje. Med dnevnimi metulji je bil jadralca *Ipichlides podalirius* redkost. V zbirki sem imel en sam primerek iz Tivolija, ki sem ga ujel po domala celodnevem trudu in ne brez težav tudi s strani tivolskega paznika. Ta lov se mi je videl tako napet in poln zapletljajev, da sem kot učenec četrtega razreda osnovne šole napisal (v kaligrafski pisavi) kakih 10 strani obsegajočo zgodbo »*Lov na metulja jadralca v Tivoliju*« in jo poslal uredništvu dnevnika *Slovenski poročevalec*, ki pa se nanjo ni odzvalo in je seveda ni objavilo. Dosti je bilo takrat na Rožniku rogačev *Lucanus cervus*. Po nasvetu strica Cirila sem na pomlad zasekal nad Večno potjo, blizu vrtnarije Herzmansky, mlajše hrastovo drevo. Naslednje poletje sva ga z Matjažem večkrat obiskala in našla na rani tudi po deset rogačev, enkrat pa tudi edinega metulja pogrebca *Nymphalis antiopa*, ki sem ga kdaj videl v Ljubljani.

Ponoči v Tivoli ali na vrt v Rožni dolini nisva smela hoditi, zato je bilo najino poznavanje nočne favne v glavnem omejeno na vrste, ki so priložnostno ostale do dneva pri kaki cestni ali tivolski svetilki. Med njimi je bila takrat prav pogostna japonska sviloprejkja *Antheraea yamamai*. Doma so njih samice zelo pogosto legle jajca, iz katerih sem metulja večkrat poskusil vzrediti. Ker pa jajca prezimijo in njih razvoja na pomlad nisem mogel upočasniti, mi ni nikdar uspelo pravočasno vzgojiti dovolj in dovolj razvitega bukovega listja, ki ga gosenice potrebujejo za hrano. V naravi pa gosenice nikdar nisem našel. Na vrtu na Viru sem lovil nočne metulje na posušene jabolčne krljce, namočene v mešanici piva, medu in sladkorja in razobešene na vrvicah med sadnim drevjem. Na Viru sva z Matjažem lovila tudi kačje pastirje: na Rači, v Dobu, po želodniških močvirjih, na Radomlji in drugod.

V prvem razredu na Klasični gimnaziji (1947/48) naju je učil prirodopis neki Tojč. Večkrat je vodil razred na izlete, celo do Podutika. Učil nas je, da je majhne žuželke in vodne živali najbolje shranjevati v kisu. Tega nisem nikdar poskusil, ker sem takrat že davno vedel za konzerviranje v alkoholu ali formalinu. Oboje sem dobival v lekarni, probleme pa sem imel pri iskanju primerne steklovine. S tem mi je dosti pomagal nekdanji mamin sošolec dr. Franc Derganc, takrat zdravnik v Sanatoriju »Emona«, na ulici Komenskega. Tako je nastala tudi manjša zbirka ličink kačjih pastirjev: v alkoholu, vsaka žival v svoji epruveti, le-te so bile vložene v nepropustno zaprto prahovko. Živali so bile etiketirane, večinoma pa brez imen.

»PRODOR« V DRUŽBO ODRASLIH ENTOMOLOGOV (1949-1952)

V 1940-ih z Matjažem Gogalo domala nisva imela stikov z odraslimi entomologi, zahajal pa sem redno v Prirodoslovni muzej, kjer sem leta 1949 spoznal Sava Breliha, takrat študenta biologije, ki je opravljal v muzeju dolžnosti kustosa za entomologijo. Pomagal mi je pri določanju nekaterih krešičev (Carabidae) in kozličkov (Cerambycidae) in mi omogočil, da sem primerjal svoje primerke s tistimi v muzejski študijski zbirki, ki sicer ni bila odprta za javnost.

Moralo je biti okoli leta 1950, ko sem se seznanil z Rudolfom Rakovcem, ki je bil po poklicu blagajnik v Operi, sicer pa nesporno eden od vodilnih metuljarjev svojega časa in izredno širokogruden mentor in mecen mlajših generacij. V svojem stanovanju na Vrtači je imel dve sobi posvečeni metuljem: v eni je bila nameščena njegova velikanska zbirka, druga pa je služila za vzrejo metuljev. Nekatero vrsto je občasno gojil množično. Kadar je imel polodrasle gosenice japonske sviloprejke, je bilo slišati njih hrustanje bukovega listja skozi odprto okno prav na cesto. Imel je redne stike s kolegi po svetu in nam je zato mogel dobavljati poljubne količine čeških entomoloških igel. Izdeloval nam je tudi mamilnike na ciankalij, ki ga je bilo mogoče takrat kupovati prosto pri tvrdki »Kemoservis« na Kongresnem trgu in katerih uporaba je bila mnogo bolj ekonomična od tistih na hitro izhlapevajoč eter.

Ob zaključku šolskega leta 1950/51, ko sva bila z Matjažem četrtošolca in sva pravkar opravila malo maturo, smo člani Prirodoslovnega krožka na Klasični gimnaziji priredili javno razstavo o svojem delu, na kateri sem sodeloval z delom svoje zbirke metuljev, kačjih pastirjev, hroščev in kobilic. Razstavo si je prišel ogledat tudi neki osmošolec s Poljanske gimnazije, ki se nam je predstavil s svojim vzdevkom »Gou«. To je bil Štefan Sušec Michieli, kasnejši sloviti biolog in že takrat temeljit poznavalec in zbiratelj metuljev. Tako se je začelo prijateljstvo, ki nama je z Matjažem odprlo pot v krog starejših, uglednih entomologov in omogočilo članstvo v Entomološki sekciji Društva biologov Slovenije. V taki družbi je najino delo postajalo bolj »strokovno«.

»Gou« je stanoval na Trubarjevi ulici. Vhod v njegovo sobo je bil po stopnicah (izven hiše) iz uličice, ki vodi proti Ljubljani. Soba je bila dosti prostorna, vendar popolnoma zastavljena z zbirkami metuljev in s knjigami. Seveda sem ga pogosto obiskoval. Bil je »živ leksikon« glede metuljev in vsega karkoli je z njimi v zvezi, široko razgledan pa je bil tudi na drugih bioloških področjih. Na njegovi nočni omarici je navadno ležal kup meni takrat »neprebavljivih« zajetnih knjig, večinoma v srbski cirilici, iz področij kot so biokemija, fiziologija, histologija, fitocitologija in podobno. Trdil je, da jih bere z namenom »osebne orientacije«. Na univerzi je bil sicer nekaj let pred mano, vendar je poslušal iste predmete pri istih profesorjih, kot kasneje jaz, zato sem (vsaj kasneje) lahko ugotovil, da je obseg tistih knjig nekajkrat presegal zahteve pri univerzitetnih izpitih. Bral je tudi nemško in angleško, francoska in italijanska literatura pa mu tudi ni delala preglavic. Govoril je vedno umirjeno in premišljeno in rad je omenjal kake pojave pri žuželkah, ki jih je sam odkril.

Entomološka sekcija je delovala kot nekakšna »družina sorodnih duš«. Bilo nas je kak dober ducat, med temi Savo Brelih, Jan Carnelutti, Štefan Michieli, Rajko Rakovec (sin zgoraj omenjenega Rudolfa, ki je kot asistent na Zoološkem inštitutu pripravljaj doktorsko disertacijo), pa tudi polžar Jože Bole in drugi. Med starejšimi člani je bil legendarni hroščar Alfonz Gspan, ki pa se sestankov ni redno udeleževal. Tudi Egona Pretnerja iz Postojne je bilo redko videti. Sestankov pa se je sem ter tja udeleževala Lili Kobi (kasneje poročena Istenič), ki je bila takrat blizu diplome in se je pozneje, kot redni profesor za primerjalno anatomijo

vretenčarjev, proslavila z raziskovanjem močerila in s svojo razlago o prehodu proteidov v podzemske vode.

Na sestanke sva z Matjažem zahajala redno. Le-te smo imeli vsaj enkrat mesečno, zvečer, v Zoološkem inštitutu, takrat v glavnem poslopju Univerze na Kongresnem trgu. Vsakič je kdo od članov pripravil referat o svojem delu, marsikdo je prinesel na ogled kake zanimive ali problematične primerke žuželk in kako zanimivo publikacijo. Ker so starejši člani le poredko prihajali, mlajši pa še niso imeli lastnih objav, razdajanja lastnih separatov ni bilo, pač pa sta Brelih in Cernelutti priložnostno razdelila vsem zainteresiranim kake starejše separate, npr. kompletne zbirke Hafnerjevih separatov o favni metuljev Kranjske, separate Kosove razprave z opisi ljubljanskih kolembolov in še več podobnega, večinoma iz slovenskih revij, ki takrat niso več izhajale, kot *Carniola*, *Glasnik muzejskega društva* in druge. Ob priliki je prišla na vrsto tudi kakšna »izvenprogramska atrakcija«, npr. ko je Brelih prinesel v platnenih vrečkah žive modrase in gade, jih spustil, da so se zvijali po mizi, potem pa vsako žival hitro zgrabil za konec repa in jo dvignil, da je skušala splezati sama po sebi navzgor, še preden pa je dosegla njegovo roko, jo je zopet spustil v vrečko. To smo gledali kot nekaj »samorazumljivega«, med nami ga pa ni bilo, ki bi si upal to sam ponoviti. Matjaž se je te umetnosti kasneje v Bohinju naučil. Strupene kače je lovil Savo za Draga Lebeza, ki jim je odjemal strup za pripravo antiseruma. Lebez, biokemik, se je pečal tudi s strupenimi morskimi vetrnicami in pajki (črna vdova, tarantela) in ni bil član Entomološke sekcije. Brelih je imel sploh na zalogi številne lastne anekdote. Ko je imel referat o malofagih, je pripovedoval doživljaj z medvedko Meto v Živalskem vrtu. Ko ji je obiral »bolhe«, je mirno sedela poleg njegovega trinožnega stola. Ko se je pa naveličala, je nenadoma vstala in se mu »zahvalila« s tem, da ga je rahlo pobožala in mu tako pripravila problem, kako priti iz Živalskega vrta do doma v dodobra razcefrani obleki... Delovni večer smo zaključili z diskusijo o temi referata in s splošnim kramljanjem, potem pa smo navadno odšli k »Šestici« - na girice.

Ob poletnih večerih smo po večerji navadno odšli v Tivoli, kjer smo si na Promenadi (sedaj Jakopičevo sprehajališče) ogledovali metulje in druge žuželke, ki so obletavale svetilke. Nekoč nas je nepričakovano presenetil policaj, ki je mirno sedel na bližnji klopci, v temi, da ga nismo mogli videti. Nenadoma se je pojavil pri svetilki in še dosti prijazno vprašal, kaj vendar počnemo, da nas gleda že pol ure, pa ne krademo niti žarnic, niti ne poškodujemo svetilk. V odgovor sta mu pripravila Michieli in Cernelutti kar manjše predavanje, po katerem je izjavil, da mu je jasno, da se mora človek vse življenje vsakič naučiti spet kaj novega. »Vešče« je seveda poznal, ni pa se mu niti sanjalo, da je toliko vrst in da se zanje kdo zanima. Brelih mu je povedal, da nekatere vse življenje sploh nič ne jedo in mu pokazal kuščarja, ki je pod svetilko nanje prežal.

Pozimi 1952 mi je »Gou« pomagal pripraviti majhno beležko o naših planinskih metuljih, ki je potem izšla v *Proteusu* (1953; 15/6: 160-161) in je moj prvi prispevek, ki je izšel v tisku. Urednik dr. Lavo Čermelj je stanoval v Dvořakovi ulici blizu mojega doma in spominjam se, v kakšni napetosti sem šel k

njemu brat korekturni odtis. Ko mi je po izidu kak bralec *Proteusa* omenil, da je članek opazil, mi je bilo od »ponosa« kar nerodno.

ODLOČITEV ZA KAČJE PASTIRJE (1952)

Z Matjažem sva bila seveda najmlajša člana Entomološke sekcije. Večina ostalih so bili bodisi študentje Biologije (eden tudi Gozdarstva), nekaj je bilo že diplomiranih, nekaj pa že starejših, uglednih entomologov. Na sestankih sekcije pa sva kmalu ugotovila, da se s hrošči in metulji »ukvarja že vsakdo« in da na tem področju ni »ničesar, kar bi ne bilo že znano in raziskano«, zato se nama je zdelo potrebno, da si izbereva za »proučevanje« kako drugo, manj raziskano skupino žuželk. Tako sva sedela nekega večera, moralo je biti pozno 1952, v moji tesni sobici na Gosposvetski 4 in listala po Kosovem vodniku po zbirkah Narodnega (od 1944 dalje Prirodoslovnega) muzeja. Sam sem se odločil za kačje pastirje, »ker so podobni metuljem«, Matjaž pa se je ustavil pri stenicah, ki »spominjajo na hrošče«. Tej izbiri sva ostala zvesta do danes. S tem je bil najin mladostni uvod v entomologijo nekako zaključen in pričela so se najina »resnejša« prizadevanja s kačjimi pastirji in stenicami/škržadi. Matjaž si je zelo hitro našel odličnega mentorja v župniku Antonu Modru iz Dobrove pri Ljubljani, ki je bil tudi diplomirani biolog in takrat edini proučevalec favne stenic na Slovenskem. Malo kasneje pa sem tudi sam našel stik z dr. Živkom Adamovičem v Beogradu, takrat edinim jugoslovanskim poklicnim odonatologom.

Dr. Adamović je bil »gentleman« viktorijanskega kova, v poznejših letih sva se nekajkrat tudi osebno srečala na raznih mednarodnih kongresih. Sodeč po njegovem prvem pismu pa je moj priimek tolmačil kot krstno ime in me zato naslovil (sicer v srbsčini) kot »spoštovana kolegica«. Takrat splošno razširjenega naziva »tovariš/tovarišica« (srbsko: »drug/drugarica«) ni uporabljal. Bral je nemško, francosko in italijansko in govoril v lepi in tekoči angleščini, glede slovenščine pa je izjavil, da ne razume niti besede, ne v govoru, ne v pisavi.

PRVI KORAKI V ODONATOLOGIJI (1953)

Z izjemo nekaj priložnostnih beležk, raztresenih po raznih tujih revijah, je bilo takrat slovstvo o slovenskih kačjih pastirjih kar se da skromno. Omenim naj le Valvasorja (1685, vendar odkrit šele nedavno), Scopolija (1763), Lipičev seznam ljubljanske favne (1843), Schweighoferjevi deli v Izvestjih mariborske (1895) in graške gimnazije (1905) in več Puschnigovih publikacij (1905-1935) o kačjih pastirjih (avstrijske) Koroške.

Dr. Romana Puschniga, ki mi je mnogo pomagal s separati svojih del in tudi drugače, bi rad obiskal na njegovem domu v Celovcu. Meje so bile pa takrat navadnim državljanom hermetično zaprte in potnega lista nisem mogel dobiti. Tudi Trst, Gorica, Rezija, doline zahodnih Julijskih Alp itd. – vse je bilo nedostopno. Ko je pa režim uvedel celo 16-kilometerski »obmejni pas«, je bilo potrebno tudi za vožnjo z vlakom naprej od Kranja posebno dovoljenje, ki smo ga pa člani Planinskega društva prejeli avtomatično s posebnim žigom v članski izkaznici.

Uvodoma sem pregledal zgodovino slovenskih odonatoloških prizadevanj in odonatološki inventar v zbirkah Prirodoslovnega muzeja. O rezultatih sem poročal oktobra 1953 v Entomološki sekciji, v referatu pod naslovom »*Oris zgodovinskega razvoja odonatne favnistike pri Slovencih s seznamom favnističnega inventarja starejših odonatnih zbirk*«. Ohranjeni rokopis obsega 24 na roko pisanih strani, manjka pa mu nekaj podatkov, ki sem jih odkril šele desetletja kasneje. Za objavo ga nisem nikdar pripravlil.

Istočasno pa sem seveda začel sistematično proučevati predvsem ljubljansko favno, o kateri sem pripravil kratko beležko, ki je izšla v *Proteusu* (1954; 16/8: 220-222), v kateri pa sem uporabil zastarelo, takrat edino mi dostopno nomenklaturu.

V letih 1953-1961 sem pisal terenski, do danes ohranjeni dnevnik, kamor sem vpisoval imena vrst, ki sem jih ulovil ali srečal, s podatki o datumih, najdiščih, terenskih okoliščinah, ob priliki pa tudi o vremenu in podobnem. Zbirko kačjih pastirjev, ki je obsegala 16 kabinetov, sem leta 1958 oddal Prirodoslovnemu muzeju.

MOJE PRVO SREČANJE S PROFESORJEM JOVANOM HADŽIJEM (1953)

Bil je precej temačen popoldan v poznem novembru, ko sva se z očetom namenila na Rožnik. V drevoredu pod Tivolskim gradom sva opazila starejšega gospoda, ki si je prav pazljivo ogledoval nekaj na lubju kostanja. Oče ga je spoštljivo pozdravil in sam sem se odkril s »Klanjam se«. Gospod se je obrnil, nekoliko presenečen odgovoril »O, dober dan«, in pristopil k očetu. Ker me oče ni predstavil in gospod me ni ogovoril, sem se za korak umaknil in čakal. Z očetom sta se pogovarjala morda kaki dve minuti. Poslušal nisem, zdelo pa se mi je, da govori gospod nekam nenavadno slovenščino. Ko smo se razšli, je povedal oče, da je bil to profesor Hadži. To me je pretreslo in obžaloval sem, da si si ga nisem bolje ogledal.

O profesorju sem takrat že dosti vedel: nekaj iz priložnostnega pripovedovanja očeta o svojem študentskem času na Biologiji in od matere, ki je bila seznanjena in je večkrat govorila z njegovo soprogo, največ pa seveda iz pogovorov v Entomološki sekciji. Ob priliki sem celo vrgel pogled skozi vrata njegove delovne sobe na Zoološkem inštitutu. Prvič pa sem govoril z njim po maturi, tik pred vpisom na Biologijo. Že v gimnazijskih letih je postal moj »idol«, mož, ki »ve o živalih vse«.

Kot 17-letnik (1954) sem kupil v antikvariatu lepo vezan izvod njegove *Turbelarijske teorije knidarijev*, ki sem ga nenehoma prebiral, čeprav vsega nisem razumel. Pri tolmačenju nerazumljivih mi latinskih imen raznih živalskih skupin in njih ličink, sem si pomagal z očetovo Claus Grobbenovo *Lehrbuch der Zoologie*, ki je takrat že davno stala v moji knjižnici. Ko sem mnogo let kasneje predaval na univerzi v Utrechtu (Holandija) sistematsko zoologijo nevretenčarjev, sem uporabljal Hadžijev filogenetski sistem. Pa to ne spada več v časovni okvir teh mojih spominov.

Ob priliki sem profesorju povedal o mojem prvem srečanju z njim. Rekel je, da se spominja in se smeja.

SLIKA 3. Profesor Jovan Hadži pri poslušanju napevov stenic v Biološkem inštitutu SAZU, leta 1959 (Foto: M. Gogala).

Ko sem odšel v Holandijo (1962), sem ostal s profesorjem v pisnih stikih skoraj do njegove smrti (1972). Ko sem mu pisal, da pripravljam disertacijo iz citologije kačjih pastirjev, mi je sporočil, da bom imel pri tem verjetno opraviti s holokinetičnimi kromosomi in s post-redukcijskim tipom mejoze in mi priporočil, da si ogledam razprave Finca Tarva Oksala o tem predmetu. Seveda sem mu redno pošiljal separate svojih del, za katere se je vedno zahvalil s kakim prijaznim komentarjem. Njegovo zadnje pismo sem prejel v odgovor na poslan izvod disertacije (1969). Knjiga je v angleščini, opazil pa je tudi nekaj slovenskih stavkov, s katerimi sem se mu zahvalil kot svojemu največjemu učitelju zoologije. Toplo mi je čestital in vsebino knjige kratko in pohvalno ocenil. Njegove besede so mi pomenile več od »*cum laude*« ocene, ki so mi jo podelili v Utrechtu.

Njegova fotografija, na kateri posluša s stetoskopom stridulacijo neke stenice v Biološkem inštitutu SAZU in jo je posnel Matjaž Gogala, stoji že več kot pol stoletja na moji pisalni mizi.
